

Bergshammar

Bergshammar 2:1, Fogdö socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan

Renovering av fönster, etapp 1-2 av 6

2023-03-30

Bergshammar

Bergshammar 2:1, Fogdö socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan

Renovering av fönster, etapp 1-2 av 6

Rapport 2023:2

© 2023 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

studierummet@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: Anton Blomgren, antikvarie

Omslagsbild: Altandörr efter renovering (SLM D2023-0194)

Foto, där ej annat anges: Anton Blomgren, Sörmlands museum

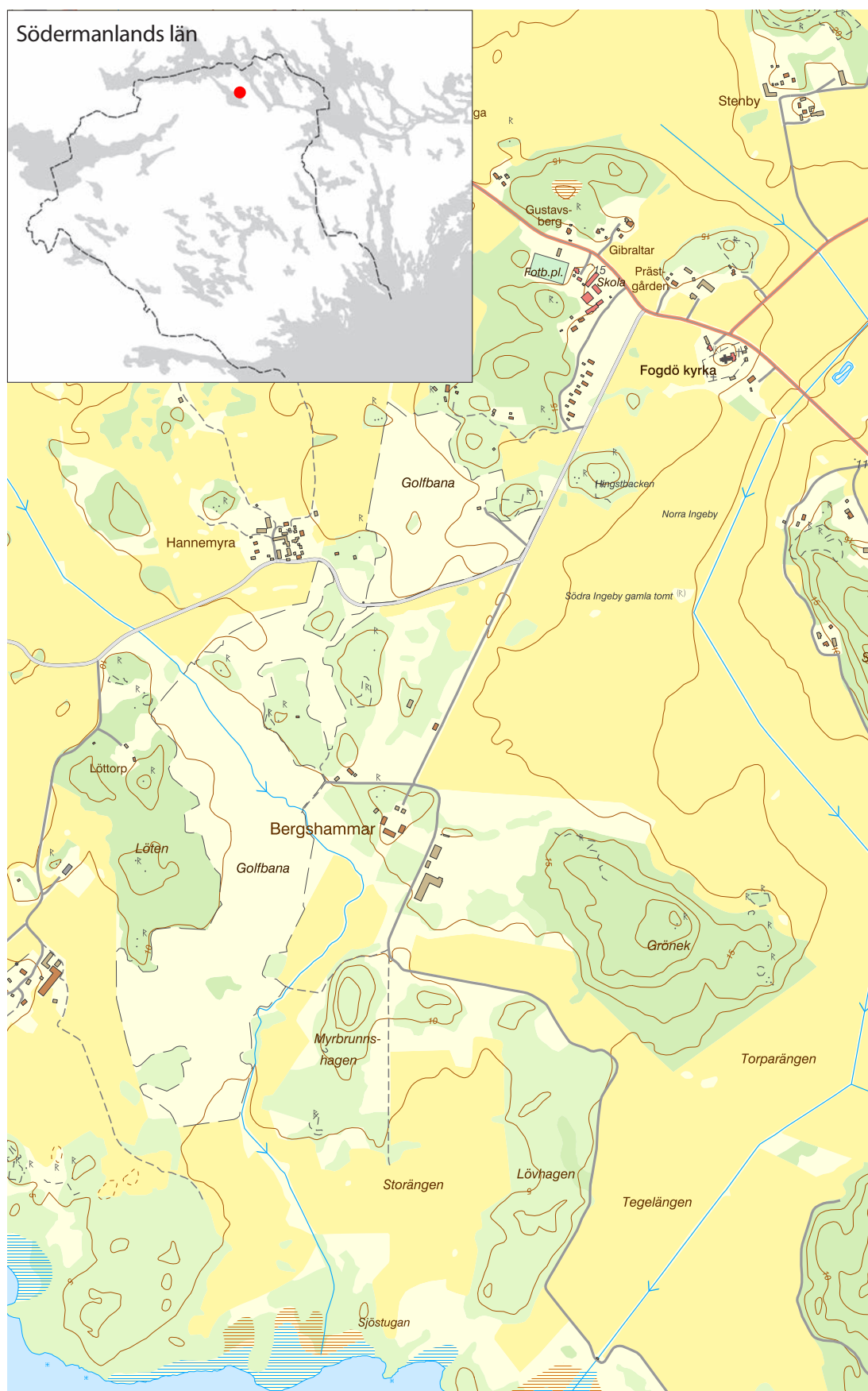
Diarienummer: KN-SLM20-0074

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2023

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Antikvarisk medverkan	7
Juridiskt skydd	7
Historik och beskrivning	8
Byggnadsbeskrivning	8
Historik	9
Fönstrens skick innan åtgärder	11
Beskrivning av genomförda åtgärder	14
Beskrivning av allmänna arbetsrutiner	14
Beskrivning av åtgärder under etapp 1	14
Beskrivning av åtgärder under etapp 2	18
Bedömning av utförda åtgärder	22
Återstående åtgärder av etapp 1-2	22
Antikvariska iakttagelser	23
Projektrelaterad information	24
Administrativa uppgifter	24
Använda material	24
Källförteckning	25
Bilagor	26

Bergshammar i Fogdö socken, Södermanlands län.

Inledning

Bakgrund

Länsstyrelsen Södermanlands län beslutade 2021-07-06 att lämna bidrag till renovering av fönstren på Bergshammars gård, huvudbyggnaden enligt 2§ Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Bidraget avsåg etapp 1 av beräknat 4 etapper. I beslutet angavs att åtgärderna ska utföras i överensstämmelse med ansökan inklusive offert från Thomas Lundqvist Måleri, daterad den 28 oktober 2020 samt Antikvarisk förundersökning avseende renovering och kulörsättning av huvudbyggnadens fasader, upprättad av Sörmlands museum, Anton Blomgren, 24 augusti 2020.

Som motivering för beslutet angavs att Bergshammars huvudbyggnad har ett omistligt värde i svensk arkitekturhistoria genom att vara en av få byggnader av Joseph Gabriel Destain, uppförd på 1720-talet. Huvudbyggnaden är en av de första i landet med brutet tak/mansardtak, och som hade kittade fönster med spröjs av trä istället för bly samt spanjoletter.

2022-04-22 beviljades tilläggsbidrag för etapp 2 enligt 2§ Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Antikvarisk medverkan

Anton Blomgren, Sörmlands museum fick uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande och har under arbetets gång deltagit vid totalt fem byggmöten samt fortlöpande dialog via e-post och telefon. Startmöte hölls 2021-08-27. Delbesiktning av etapp 1 genomfördes 2021-11-25. Byggmöte under etapp 2 genomfördes 2022-02-15 och 2022-09-15. Delbesiktning av etapp 2 genomfördes 2023-03-14.

Juridiskt skydd

Plan- och bygglag (2010:900)

Bergshammar ligger utanför detaljplanerat område men omfattas på grund av sina stora kulturhistoriska värden av förvanskningförbudet enligt PBL 8 kap. 13 §.

Kulturmiljölag (1988:950)

Den aktuella byggnaden är under utredning av eventuell byggnadsminnesförklaring. Fråga om prövning väcktes 2020 av antikvarie Ralph Edenheim, Motala.

Övriga kulturmiljöprogram och inventeringar

Bergshammar ingår regionalt kulturmiljöprogram, område S2, del av Fogdö, Helgarö och Vansö socknar (Sörmlandsbygden 1988:1). Områdets karaktär är *jordbruksbygd med byar, herrgårdar, kyrkor och många fornlämningar*.

Historik och beskrivning

Byggnadsbeskrivning

Den tidigare sätesgården Bergshammar är belägen på den sydvästra delen av Fogdön i Mälaren strax norr om Strängnäs. Fogdöns flacka landskap utgörs mestadels av åkrar och utspridda skogsdungar. Från Fogdöns asfalterade huvudled går en smal och rak grusväg till Bergshammar. Trots att herrgårdsanläggningen inte syns förrän ett hundratal meter framför grinden antyds den tidigt genom grusvägens avsevärda längd och raka sträckning.

Gårdsanläggningen utgörs av en huvudbyggnad med fyra flygelbyggnader och en grusad gårdsplan med en ovalt formad gräsplan i mitten. Huvudbyggnaden är murad med tegel och uppförd i tre våningar. Bottenvåningen och första våningen är lika höga, medan den andra våningen är utformad som en låg attika, indragen från fasadlivet. Den låga sockeln täcks av kalkfärgsmålade kvadratiska stenskivor - de mot gårdsplanen är rödmålade medan gavlarna och fasaden mot trädgården i sydväst är ljusgrå. Fasaden är slätputsad och avfärgad i en obruten vit kulör. De spröjsade stickbågiga fönstren har grå svagt utskjutande omfattningar av lågerhuggen sandsten. Det flacka brutna taket är täckt med små skivor av svartmålad plåt med förskjutna ståndfalsar.

Byggnaden uppvisar ett tydligt horisontellt formspråk. Fasaderna är sparsamt dekorerade genom de enkla fönsteromfattningarna, lisenerna och hörnkedjorna samt den tunna

Bild 1. Huvudbyggnaden med flyglarna. Vy mot väster. SLM D2023-0195.

gördelgesimsen mellan de två nedre våningarna och den betydligt kraftigare profilerade kransgesimsen mellan de övre våningarna.

Fasaden mot gårdsplanen har en svagt framspringande mittrisalit med en flack gavelfronton i höjd med andra våningen. Fasaden mot trädgården i sydväst har en kraftigare betonad mittrisalit som är genombruten av tre rundbågiga glasdörrar i de två nedre våningarna. På första våningen finns små balkonger med smidda räcken, varifrån ett öppet naturlandskap med en delvis anlagd å kan betraktas. Fönstren ligger inte i liv med fasaden utan är svagt indragna i väggen.

Historik

Huvudbyggnaden byggdes under 1720-talet på beställning av den dåvarande ägaren Johan Gabriel Sack som var kammarherre och kanslijunkare i svenska hovet. Sack hade gjort studieresor i Frankrike och var intresserad av landets senaste arkitekturtrender. Han var därtill angelägen om att skaffa sig en mer representativ bostad än de låga träbyggnader som vid den tiden utgjorde Bergshammar. Troligtvis blev han rekommenderad av vännen Magnus Julius De la Gardie att anlita den franske arkitekten och tidigare fortifikationsofficeren Joseph Gabriel Destain som åt Gardies räkning ritat Tullgarns slott (Söderberg 1968, Selling 1937).

Destains gestaltning av nya Bergshammar fick en klart annorlunda gestaltning i jämförelse med den gångna tidens karolinska slott med branta säteritak och en utpräglad tung

Bild 2. Huvudbyggnadens nordvästra fasader. Flygfoto taget 1967. Privat ägo. SLM23 D2023-0195..

karaktär. Bergshammar fick i stället tydliga horisontella drag. Ett mycket modernt arkitektoniskt inslag var det brutna s.k. mansardtaket som uppfördes enligt ideal från den franske arkitekten François Mansart (1598-1666). Bergshammar räknas som en av de första byggnaderna i landet som uppfördes med denna typ av nu mycket vanliga takform (Bedoire 2016, Selling 1937).

Fasaderna var ursprungligen gula i stil med flygelbyggnaderna och har under sent 1700-tal och början av 1800-talet haft rosa fasader. Den vita fasadkulören tillkom sannolikt under 1800-talets slut.

Ett flygfoto från 1967 (se bild) visar att den övre delen av taket var täckt med tegel. Ett äldre vykort från tidigt 1900-tal visar dock ett helt plåttäckt tak. Det är emellertid troligt att taket från början var helt täckt med tegel.

Fönstren

De ursprungliga fönstren var mycket unika då de utgjordes av kittade fönster med spröjs av trä i stället för bly. Enligt uppgift fanns under den här tiden endast ett fåtal byggnader i Stockholm som hade kittade träfönster. Bergshammar är därmed en av de allra första byggnaderna i landet med denna nu allmänt förekommande fönsterkonstruktion. Byggnaden var även bland de första i landet med spanjoletter (Selling 1937, Bedoire 2015). Det enda kvarvarande originalfönstret i byggnaden sitter ovanför dörren i bottenvåningens sydfasad (A2). Detta har kraftiga bågar och spröjs och relativt små rutor med tidstypiskt grönt vågigt fönsterglas. Ett relativt stort antal liknande fönsterbågar finns förvarade i en av gårdens flyglar. Dessa är av mycket stort kulturhistoriskt värde i och med att de kan vara bland de nu äldsta bevarade träfönstren i Sverige.

Byggnadens övriga fönster är av helt annan karaktär och konstruktion. De två nedre våningarna har kopplade fönster med vitt munbläst och valsat glas (ett undantag finns i fönster A22 där en av rutorna har ett svagt grönaktig glas – detta är dock inte alls av samma ålderdomliga karaktär som originalfönstret på sydfasaden).

Enligt målare Thomas Lundqvist, som utfört all fönsterrenovering på Bergshammar och som har en lång erfarenhet av arbete med äldre fönster, har de befintliga fönstren på de två nedre våningarna till stora delar tillverkats under 1800-talets andra hälft av virket från de ursprungliga 1720-talsfönstren. Antagandet grundas främst på den goda virkeskvaliteten, som bara har stående årsringar. I vissa fall är det innerbågarna som innehåller äldre fönstervirke, men oftast rör det sig om ytterbågarna.

Vindsvåningens fönster som enligt nuvarande ägare sattes in ca 1940 är av helt annan kvalitet. Dessa har utformats som 1700-talsfönster men är fabrikstillverkade, av dålig virkeskvalitet och med invändiga spanjoletter. Vindsfönstren har bleckplåtar av svart fabrikstillverkad plastisolbelagd plåt.

Fönstrens skick innan åtgärder

Samtliga fönster var i stort behov av renovering. Nedervåningens äldre fönster som är av bättre virkeskvalitet var emellertid i något bättre skick i jämförelse med vindsfönstren som i många fall var mycket anfräta av solstrålning. Sprickornas djup uppgick till bågarnas halva tjocklek. Linoljekittet var på samtliga fönster kraftigt uppsprucket och delvis helt borta. Den mörkgröna oljefärgen flagnade kraftigt, liksom balkongdörrarnas ockragula oljefärg. Under den gröna färgen fanns gula färgrester.

De äldre bleckplåtarna på botten- och första våningen hade rostskador och flagnande färgskikt i gula och grå kulörer. Bleckplåtarnas spikar, som till stora delar var hand-smidda, var mycket rostiga. De yngre galvaniserade bleckplåtarna på övre våningen är i relativt gott skick, men ytbeläggningen (Plastisol) visar tecken på att börja blekna och spricka.

Huvudorsaken till fönstrens dåliga skick är att de inte har målats eller renoverats på omkring 50 år. De har däremot impregnerats regelbundet med linolja. Enligt målaren har dock detta snarare påskyndat nedbrytningen av virket, på grund av att solstrålningen ”kokat” oljan i som inte skyddats av en yttre hinna (vanlig färg).

En annan viktig bidragande orsak beror på fönstrens inåtgående konstruktion. Vid regn i kombination med vind trycks vatten in under bågarna och ger stor skada på både bågar och karmar. Problemet har varit känt ända sedan Johan Gabriel Sacks tid, även om det då mest var skador i murverket som fruktades (se Selling 1937, s 44).

Bild 3. Fasaden mot trädgården innan renovering. SLM D2020-0295.

Bild 4. Fönster i bottenvåningen innan renovering. SLM D2023-0196.

Bild 5. Vindsfönster innan renovering. Foto 2021-08-27. SLM D2023-0197.

Bild 6. Troligtvis fönster B15, innan renovering. Foto 2021-08-27. SLM D2023-0198.

Bild 7. Fönster A12 innan renovering. Foto 2020-10-11. SLM D2023-0199.

Bild 8. Norra nedre altandörrarna (A11) innan renovering. Foto 2020-10-11. SLM D2023-0200.

Bild 9. Troligtvis fönster B13, innan renovering. Foto 2021-08-27. SLM D2023-0201.

Beskrivning av genomförda åtgärder

Beskrivning av allmänna arbetsrutiner

Fönstrens numrering följer gängse uppmärkningssystem där bottenvåningen utgör vån A, första våningen utgör våning B och den andra våningen utgör våning C. Numreringen börjar med det första fönstret på sydfasaden och fortsätter medsols (se bilaga 3).

Samtliga fönsterbågar och bleckplåtar har märkts upp innan de tagits ur karmarna. Alla bågar och plåtar har renoverats på verkstad. Under tiden har fönsterskydd satts in på fönstrens utsidor och mjuk byggplats hängts för på insidan för att motverka drag. Golven har skyddats noggrant med träfiberskivor. Nya tätningslister av silikon har monterats på alla innerbågar.

Beskrivning av åtgärder under etapp 1

Stora fönsterpartier

Följande 7 stora fönsterpartier åtgärdades först:

- vån A (bottenvåningen) nr. 12-15
- vån B (1 vån) nr. 14-16.

Rutorna i varje fönster märktes upp och togs ur. Det äldre munblåsta fönsterglasat visade sig vara extremt tunt, endast 1 mm, och satt dessutom trångt med litet glidrum mellan spröjsarna. Det gjorde att rutorna var svåra att ta ur utan att knäckas, vilket medförde att arbetet tog avsevärt längre tid än planerat.

Bågarna renoverades på traditionellt vis genom skrapning, stiftning och kittning. Grunda falsar fördjupades för att ge nytt kitt bättre fäste. I många av fönsterbågarna var bottenstyckena i dåligt skick och fick bytas helt eller halvt genom skarvning. Fönsterbågarnas träpluggar var också försvagade till följd av att bågarna har hyvlats ned för att få dem att passa in i karmarna.

Vindsfönster

Mellan december 2021 och februari 2022 renoverades 16 st vindsfönster:

- vån C (2 våningen) nr. 1-8, 12-13, 15-17, 21-21 och 30.

Vindsfönstrens ytterbågar nytillverkades i konstruktion och utseende lika befintligt. Innerbågarna renoverades på traditionellt vis genom skrapning, stiftning och kittning.

Genomförda ändringar, etapp 1

Enstaka planglasrutor har ersatts med valsat glas, likvärdigt befintliga rutor (lika tunna). Det nya glasat kommer från fönster som enligt uppgift suttit i gamla skolhuset i Vadsbro, Flens kommun fram till omkring 1950.

De befintliga hörnjärnen var både rostiga och satt i vägen för dropplisten. Många var skruvade med spårskruv vilket pekar på att de satts dit tidigast i slutet av 1800-talet. Hörnjärnen togs bort från bågarna och rengjordes från ytrost. De flyttades från utsidan till insidan av bågarna där de inte var i vägen för dropplåtarnas spikar. De öppningsbara rutorna i fönstrens övre delar hade mycket klena och otäta spröjsar. De används aldrig för vädring och gjordes därför fasta (ej öppningsbara). Ändringarna stämde av med under-tecknad antikvarisk medverkande.

Målning

Samtliga ytterbågar målades med Ottossons linoljefärg standardkulör guldocker (äkt guldockerpigment) som enligt uppgift är aningen rödare än andra ockror. Innerbågarna målades vita med Ottossons linoljefärg, vit titan-zink som bröts med små andelar grön umbra (äkt jordpigment). Målaren gjorde egen ny brytning för varje rum eller enskild fönsterbåge eftersom ljusförutsättningarna och befintliga äldre färgskikt inte är exakt likadana utan är unika.

Bleckplåtar

Bleckplåtarna märktes upp innan de togs bort. Spikarna drogs ur för hand. Merparten av spikarna (delvis handsmidd spik) kommer dock inte kunna återanvändas eftersom de har gravrostskador strax under spikskallen. Plåtarna har rengjorts på verkstad genom sandblästring. Enstaka klumpar av linolja skrapades bort för hand. Plåten var i gott skick under ytrosten. Plåtarna ska målas under etapp 3 (se stycke Återstående åtgärder av etapp 1-2).

Bild 10. Fönster A12-15 samt B14-15 under pågående renovering. I fönster A12 utprovas en nyrenoverad gul bleckplåt. Foto 2021-11-25. SLM D2023-0202.

Bild 11. Hörnjärnen flyttades till ytterbågarnas insida.
Foto 2021-11-25. SLM D2023-0203.

Bild 12. Nyttillverkat vindsfönster enligt befintliga
förlagor, redo att sättas in i bågen. SLM D2023-0204.

Bild 13. Fönster A13 efter renovering. Silikonlisten har ännu inte monterats. Foto 2021-11-25. SLM D2023-0205.

Bild 14. Insidan av C2-fönstrets ny tillverkade ytterbåge.
Foto 2022-02-15. SLM D2023-0206.

Bild 15. Västfasadens norra del med fönster C20-22. Foto
2022-02-15. SLM D2023-0207.

Bild 16. Sydöstra fasaderna i februari 2022. Fönster A12-14 och C6-8 har renoverats. Foto 2022-02-15. SLM
D2023-0208.

Beskrivning av åtgärder under etapp 2

Altandörrar

Etapp 2 inleddes med renoveringen av bottenvåningens tre altandörrar (A9-11) med ovalsittande lunettfönster. Rutorna märktes upp och togs ur. Bågarna renoverades på traditionellt vis genom skrapning, stiftning och kittning. Grunda falsar fördjupades för att ge nytt kitt bättre fäste. Befintligt glas återanvändes, enstaka knäckta rutor ersattes med begagnat kulturglas.

Stora fönsterpartier

Sex stycken stora fönsterpartier (A5-8 samt B12-13) renoverades med metoder och material lika övriga fönster.

Vindsfönster

Under etapp 2 renoverades 7 st vindsfönster: C22-24 och 26-28 och 29. Dessa renoverades med metoder och material lika övriga vindsfönster.

Bild 17. Sydöstra fasaden i mars 2023. Notera att även balkongdörrarna (B9-11) har renoverats. Dessa ingår i etapp 3 som kommer att redovisas i en separat delrapport. Foto 2023-03-14. SLM D2023-0212.

Bild 18. Fönster A5-8 efter renovering. Foto 2023-03-14. SLM D2023-0210.

Bild 19. Fönster A6 efter renovering. Foto 2023-03-14. SLM D2023-0211.

Bild 20. A5-fönstret efter renovering. Mellanrummen mellan bågarna har ökats ett par millimeter för att uppnå bättre ventilation av kondensluft. Vattendropparna på ytterbågens undersida visar på problemen med inträngande fukt, som dock hoppas kunna åtgärdas med hjälp av självhäftande dammlister. Foto 2023-03-20. SLM D2023-0213.

Bild 21. Altandörrarna efter renovering. Foto 2022-09-15. SLM D2023-0214.

Bild 22. Altandörrarna (A9-11) efter renovering. Foto 2022-09-15. SLM D2023-0209.

Bild 23. Altandörr A9 efter renovering. Foto 2022-09-15. SLM D2023-0194.

Bild 24. Lunettfönster efter renovering. Foto 2022-09-15. SLM D2023-0215.

Bedömning av utförda åtgärder

Åtgärderna har utförts med traditionella metoder och material, med undantag av förbrukningsmaterial som exempelvis tätningslisterna av silikon. Även dammlisterna av skumplast och rostskyddsfärgen som återstår att strykas på bleckplåtarna är modern. Tätningslister och dammlister är helt reversibla och bidrar till en avsevärt bättre funktion. Rostskyddsfärgerna (Introteknik) bidrar till att öka livslängden på de befintliga bleckplåtarna. Att ta bort dessa och återgå till solbänkar av sandsten bedöms olämpligt eftersom det hade ökat utsattheten på stenen, med eventuell nedbrytning genom frostsprängning etc. som följd.

Fönsterrenoveringen är av mycket hög kvalitet. Befintliga fönsterglas har bevarats. I de fall där rutor har knäckts har dessa ersatts med äldre valsat glas av samma tunna kvalitet. Det är mycket svårt att se skillnaden på de fönsterrutor som bytts i jämförelse med de gamla rutorna. Mindre justeringar av fönstren har gjorts, t.ex. genom hyvling av bågarna, fördjupning av tunna kittfalsar, flyttning av hörnjärn etc. Detta har inte bidragit till någon förvanskning av fönstrens kulturhistoriska värden. Målningen är professionellt utförd och ser elegant ut.

20 av de välvda vindsfönstrens ytterbågar nyttillverkades med tätvuxen kärnfuru från Sätters ångsåg. Fönstren är gjorda exakt lika de tidigare och håller mycket hög kvalitet. De tidigare fabrikstillverkade fönstren som kasserades hade på grund av den ringa åldern och dåliga kvaliteten inga särskilda kulturhistoriska värden.

Hittills utfört arbete med etapp 1 och 2 är ur kulturhistorisk synvinkel mycket väl utfört och kan godkännas. Dock återstår att måla och montera tillbaka bleckplåtarna. Detta ska enligt Thomas Lundqvist ske under första halvåret 2023. Beskrivning av planerade åtgärder redovisas under nästkommande rubrik. Orsaken till att detta inte gjorts tidigare är att arbetet med de stora fönsterpartierna samt altandörrarna har tagit avsevärt mer tid i anspråk än förväntat, och att det inte har bedömts som rationellt och tidseffektivt att avbryta de momenten till förmån för bleckplåtarna. Som antikvarisk medverkande har jag inget att erinra mot arbetsförändringen, under förutsättning att det görs färdigt senast under början av etapp 4.

Återstående åtgärder av etapp 1-2

Vid byggmötet 2021-11-25 provades både ockragula och svarta bleckplåtar som målats upp på prov av Thomas Lundqvist. De svarta plåtarna bedömdes utgöra ett nytt och främmande kulörinslag som inte passade in i byggnadens lätta arkitektur. Befintliga plåtar har spår av gul och grå färg, vilket gör dessa båda alternativ relevanta ur antikvarisk synvinkel. Även solbänkarna (kalkstenen) under har spår av grå färg. Fastighetsägaren och målaren ansåg inte att gula plåtar passade in, medan jag som antikvarie var mindre skeptisk även om jag också bedömde att grå plåtar var det mest harmoniska alternativet. Därför beslutades att bleckplåtarna ska målas in i samma grå kulör som fönsteromfattningarna.

Bleckplåtarna på samtliga fönster som omfattats av etapp 1-2 har demonterats och ska mjukblåstras. Plåtarnas undersida grundmålas med Isotrol Klarlack grund. Därefter två strykningar med järnmönja och en slutstrykning med Isotrol Pansar svart. Plåtarnas översida grundmålas med Isotrol Klarlack grund. Därefter en mellanstrykning med Isotrol. Täckmålning görs med linoljefärg i grå kulör, lika fönsteromfattningarna.

Från början var avsikten att hyvla ner de nedre karmstyckenas ovansidor så pass att bleckplåtarna skulle kunna vikas upp och bilda ett skydd mot regnvatten som ofta trycks in av vinden. Under arbetets gång har det visat sig att detta inte är möjligt eftersom karmlisten inte kan minskas utan att det medför ännu sämre täthet. Därför har målaren föreslagit att man ska montera självhäftande grå dammlister i skumplast ovanpå bleckplåten. Dammlisterna brukar vanligtvis användas till att minska inträngning av smuts och damm mellan fönsterbågar, men bör också kunna motverka inträngande vatten. Eftersom de är gjorda av skumplast med hålrum kommer de att möjliggöra ventilation av kondens. Det kan föreligga en risk för att hålrummen absorberar och håller kvar fukt kapillärt, vilket kan medföra skador på angränsande virke. Det är dock den bästa lösningen vi har kunnat komma på, och den är också relativt enkel och billig och dessutom helt reversibel.

Antikvariska iakttagelser

Den sluttande formen och släta ytan på kalkstenen under bleckplåtarna antyder att dessa från början inte har varit täckta med plåt. Solbänkarna (kalkstenen) har därtill grå färgrester. Därför är det rimligt att anta att bleckplåtarna, som är smidda, har tillkommit senare under 1700-talet.

De äldre glasen på stora fönsterpartierna (ca 1850-1870-tal) är ovanligt tunna, endast 1 mm. Fönsterglasets tjocklek i kombination med rutornas relativt stora dimension (62x50 cm) är anmärkningsvärt och tyder på en mycket hög kvalitet.

De befintliga stora (hitintills renoverade) fönsterpartierna har tillverkats under 1800-talets andra hälft. Enligt Thomas Lundqvist har många av dessa delvis tillverkats av virket från de ursprungliga 1720-talsfönstren. Antagandet grundas främst på den goda virkeskvaliteten, som bara har stående årsringar. I vissa fall är det innerbågarna som innehåller äldre fönstervirke, men oftast rör det sig om ytterbågarna. Skälet till detta tros vara att man har velat spara virke och på så vis minska kostnaderna för inköp av helt nya fönster.

Projektrelaterad information

Administrativa uppgifter

Rapporten avser: Redovisning av arbete, fönsterrenovering etapp 1-2 av 6 som delbekostats genom bidrag för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Objekt: Bergshammar, huvudbyggnad/corps-de-logi

Fastighet: Bergshammar 2:1

Adress: Fogdö Bergshammar 1 64592 Strängnäs

Kommun: Strängnäs kommun

Socken: Fogdö socken

Beställare/fastighetsägare: Mattias Nathansson, Fogdö Bergshammar 1 64592 Strängnäs

Entreprenör: Thomas Lundqvist Måleri, Syrtorp

Antikvarisk medverkande: Anton Blomgren, Sörmlands museum

Länsstyrelsens diarienummer: 434-8002-2020

Beslutsdatum, etapp 1: 2021-07-06

Beslutsdatum, etapp 2: 2022-04-22

Använda material

Begagnat valsat fönsterglas från f.d. Vadsbro skola

Linoljekitt, Leif Arvidsson

Tättningslist, silikonlist O-ring, Leif Arvidsson

Linoljefärg, Ottosson Guldocker

Linoljefärg, Ottosson Vit Titan-Zink

Grön umbra, äkta jordpigment

Fönsterstift

Tätvuxen kärnfuru, Sätters ångsåg, Säter (AB Karl Hedin)

Hörnjärn 5019, Eskilstuna kulturbeslag

Isotrol Klarlack grund, Intrateknik AB

Isotrol Pansar svart, Intrateknik AB

Järnmönja

Linoljefärg i grå kulör, Ottosson

Källförteckning

Muntliga uppgifter

Thomas Lundqvist, målerimästare, Syrtorp. Samtal under 2021-2022.

Opublicerat material

Länsstyrelsen Södermanlands län. Bidrag till vård av värdefull kulturmiljö: Bergshammars gård. Beslutsdatum 2021-07-06. Diarienummer 434-8002-2020. PDF tillhandahållen av beslutsfattare Bo Svensson.

Länsstyrelsen Södermanlands län. Tilläggsbidrag till åtgärd Fönsterrenovering: Bergshammar. Beslutsdatum 2022-04-22. Diarienummer 434-8002-2020. PDF tillhandahållen av beslutsfattare Bo Svensson.

Tryckta källor och litteratur

Bedoire, Fredric (2015). *Den svenska arkitekturens historia 1000-1800*. Stockholm: Norstedt i samarbete med Stockholms byggnadsförening och Kungl. Konsthögskolan

Selling, Gösta (1937). Svenska herrgårdshem under 1700-talet: arkitektur och inredning 1700-1780. Avhandling. Stockholm: Högskolan Stockholm

Bilagor

Bilaga 1. Länsstyrelsen Södermanlands län. Bidrag till vård av värdefull kulturmiljö: Bergshammars gård. Beslutsdatum 2021-07-06. Diarienummer 434-8002-2020. PDF tillhandahållen av beslutsfattare Bo Svensson.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Bo G Svensson
010-2234344

BESLUT

Datum
2021-07-06

Dnr
434-8002-2020

1(3)

Mattias Nathanson
mom.nathanson@telia.com

Bidrag till vård av värdefull kulturmiljö: Bergshammars gård

Beslut

Länsstyrelsen beslutar att lämna bidrag till följande åtgärder på Bergshammars gård, huvudbyggnaden, renovering av fönster etapp 1, fastigheten Bergshammar 2:1, Strängnäs kommun:

- Fönsterrenovering med 12 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna, dock högst 250 000 kronor med utbetalning under:
 - 2022 med högst 250 000 kronor
- Antikvarisk medverkan med 100 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna, dock högst 40 000 kronor med utbetalning under:
 - 2022 med högst 40 000 kronor

Det totala bidragsbeloppet uppgår till 290 000 kr.

I bidragsbeloppet ingår kostnad för moms.

Villkor för beslutet

Hur ska arbetena utföras och dokumenteras?

- Arbetena ska utföras i överensstämmelse med ansökan inklusive offert från Thomas Lundqvist Måleri, daterad den 28 oktober 2020 samt Antikvarisk förundersökning avseende renovering och kulörsättning av huvudbyggnadens fasader, upprättad av Sörmlands museum, Anton Blomgren, 24 augusti 2020. Alla väsentliga ändringar av utförande ska godkännas av Länsstyrelsen.
- Arbetena får inte påbörjas innan kontakt har tagits med antikvarisk expert.
- Val av kulör på fönster och dörrar bestäms i samråd med antikvarisk expert och övriga parter i enlighet med något av förslagen 1-3 som presenteras i Sörmlands museums PM, Antikvarisk förundersökning. Färgsättning annan än de i förslagen kan diskuteras men ska godkännas av antikvarisk expert.
- Arbetena ska vara påbörjade och meddelande om detta ska ha kommit in till Länsstyrelsen senast:
 - 2021-09-30 för bidrag med utbetalningsår 2022
- Om inte arbetena har påbörjats och meddelande om detta har kommit in i tid kan Länsstyrelsen upphäva detta beslut. Det innebär att pengarna kan omfördelas till annan sökande. Meddelande om arbetets start kan du lämna till Länsstyrelsen genom ett mejl eller per telefon.
- Arbetena ska ske under antikvarisk medverkan av expert med nödvändig kompetens.
- Den antikvariske experten ska följa arbetet och lämna anvisningar, delta i byggmöten och besiktningar. Närmare villkor för antikvarisk medverkan finns i bifogad bilaga.
- Fastighetsägaren ska kalla Länsstyrelsen till antikvarisk slutsyn av arbetena. Den antikvariske experten ska medverka vid detta tillfälle.

Postadress
611 86 Nyköping

Besöksadress
Stora torget 13

Telefon
010-223 40 00 växel

E-post
sodermanland@lansstyrelsen.se

Organisationsnummer
202100-2262

Bankgiro
5051-8653

Faktureringsadress
FE 7710
831 90 Östersund

Internet
www.lansstyrelsen.se/sodermanland

BESLUT

Datum

2021-07-06

Dnr

434-8002-2020

2(3)

- Arbetena ska sammanfattas i en rapport Rapporten ska sändas till Länsstyrelsen i digitalt format senast sex månader efter slutfört arbete, etapp 1 och 2.
- Den redovisning för bidragets användning som lämnas till Länsstyrelsen, får Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet tillgängliggöra för allmänheten inom ramen för myndigheternas verksamhet.

Hur sker rekvisition och utbetalning av bidraget?

- Innan bidraget kan rekvireras ska de åtgärder som rekvisitionen avser vara slutförda och fakturor med mera vara betalda. Bidraget kan betalas ut när de kostnader som det avser har godkänts av Länsstyrelsen.
- Rekvisition ska innehålla ifylld rekvisitionsblankett, kvitto, kopior på fakturor, verifikationer på att dessa är betalda, och redogörelse för genomförda åtgärder i form av ett kort intyg om att arbetena är utförda och godkända av antikvarisk expert.
- Bidraget ska rekvireras från Länsstyrelsen senast
 - 2022-05-31 för bidrag med utbetalningsår 2022, dock tidigast 1 februari 2022.

Om rekvisition inte har kommit in till Länsstyrelsen i tid, kan det medföra att bidraget inte betalas ut.

Beskrivning av ärendet

Ansökan kom in till Länsstyrelsen den 30 oktober 2020.

Etapp 1 av fönsterrenoveringen utförs hösten 2021 av Thomas Lundqvists Måleri i enlighet med arbetsbeskrivning/offert och efter anvisningar av antikvarisk expert. Planerade arbeten omfattar även renovering och målning av fönsterbleck och andra plåtytor.

Av de kostnader som angivits i ansökan, har Länsstyrelsen bedömt att 2 027 500 kr utgör kulturhistoriskt motiverad kostnad.

Du har angivit Sörmlands museum, Anton Blomgren, som medverkande antikvarisk expert, vilken Länsstyrelsen bedömer har nödvändig kompetens för uppdraget.

Motivering till beslutet

Beskrivning och historik framgår av Sörmlands museum PM. Bergshammars huvudbyggnad har ett omistligt värde i svensk arkitekturhistoria genom att vara en av få byggnader av J G Destain, uppförd på 1720-talet. Huvudbyggnaden är en av de första i landet som hade kittade fönster med spröjs av trä istället för bly. Länsstyrelsen har under handläggning en återväckt fråga om byggnadsminnesförklaring av Bergshammars gård.

Länsstyrelsens kulturmiljöarbete syftar till att nå statens mål för en hållbar samhällsutveckling. Detta bidrag medverkar till att nå de nationella kulturmiljömålen:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen

Samt de nationella miljömålen:

BESLUT

3(3)

Datum

Dnr

2021-07-06

434-8002-2020

- God bebyggd miljö

Bestämmelser som beslutet grundas på

Beslutet grundar sig på 2§ och 2§ förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Information

Länsstyrelsen avser att fatta beslut om tilläggsbidrag för etapp 2 under 2022, tidigast under mars månad. Etapp 2 omfattar åtgärder till en beräknad totalkostnad av 1 487 500 kronor inklusive moms.

Meddela snarast Länsstyrelsen om du inte godtar villkoren för detta bidrag.

Du som bidragsmottagare är uppdragsgivare och svarar själv för att alla berörda informeras om villkoren i detta beslut.

I en faktura som lämnas vid rekvisition av bidraget ska förutom uppgifter om säljare, kund, belopp och datum även framgå vad fakturan avser, varornas mängd och art eller tjänstens omfattning och art, säljarens registreringsnummer för moms mm. Ytterligare information finns på www.skatteverket.se.

Detta bidrag kan inte kombineras med ROT-avdrag.

För bidraget gäller de regler för återbetalningsskyldighet som anges i 20 § förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Detta beslut kan inte enligt 23 § förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer överklagas.

Om du har frågor kan du kontakta Bo G Svensson på telefon 010-2234344. Du kan även skicka e-post till bo.svensson@lansstyrelsen.se. Ange då ärendets diarienummer 8002-2020.

De som medverkat i beslutet

Beslutet har fattats av enhetschef/länsantikvarie Per Gustafsson med biträdande länsantikvarie Bo G Svensson som föredragande.

Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Så här hanterar Länsstyrelsen personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa finns på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

Bilagor

1. Information om antikvarisk medverkan
2. Information om innehåll i rapport
3. Rekvisitionsblankett

Bilaga 2. Länsstyrelsen Södermanlands län. Tilläggsbidrag till åtgärd Fönsterrenovering: Bergshammar. Beslutsdatum 2022-04-22. Diarienummer 434-8002-2020. PDF tillhålls av beslutsfattare Bo Svensson.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Beslut

1 (2)

Datum

Ärendebeteckning

2022-04-22

434-8002-2020

Mattias Nathanson
mom.nathanson@telia.com

Tilläggsbidrag till åtgärd Fönsterrenovering: Bergshammar

Beslut

Länsstyrelsen beslutar att lämna ytterligare bidrag med 350 000 kronor till åtgärd Fönsterrenovering etapp 2 på Bergshammar:

Bidraget avser utbetalning under:

- 2022 med högst 350 000 kronor

I bidragsbeloppet ingår ej kostnad för moms.

Villkor för beslutet

Hur ska arbetena utföras och dokumenteras?

- Arbetena ska utföras i överensstämmelse med ansökan. Alla väsentliga ändringar av utförande m.m. ska godkännas av Länsstyrelsen.
- Utöver ovan angivna nya villkor gäller villkoren i Länsstyrelsens bidragsbeslut från 6 juli 2021.

Beskrivning av ärendet

Länsstyrelsen beviljade den 6 juli 2021 bidrag med:

- Fönsterrenovering med 12 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna, dock högst 250 000 kronor med utbetalning under:
 - 2022 med högst 250 000 kronor
- Antikvarisk medverkan med 100 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna, dock högst 40 000 kronor med utbetalning under:
 - 2022 med högst 40 000 kronor

I och med detta tilläggsbeslut uppgår bidraget totalt till 676 250 kronor.

Motivering till beslutet

Fönsterrenovering etapp 2 pågår enligt plan och offert från Thomas Lundqvist Måleri.

Länsstyrelsen
Södermanlands län

Beslut
2022-04-22

2 (2)
434-8002-2020

Bestämmelser som beslutet grundas på

Beslutet grundar sig på 2§ Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Information

För bidraget gäller de regler för återbetalningsskyldighet som anges i 20 § Förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer

Detta beslut kan inte enligt 23 § förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer överklagas.

Om du har frågor kan du kontakta Bo G Svensson på telefon 010-2234344. Du kan även skicka e-post till bo.svensson@lansstyrelsen.se. Ange då ärendets diarienummer 8002-2020.

De som medverkat i beslutet

Beslutet har fattats av enhetschef Per Gustafsson med biträdande länsantikvarie Bo G Svensson som föredragande.

Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Så här hanterar Länsstyrelsen personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa finns på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

Bilagor

1. Rekvisitionsblankett

Bilaga 3. Redigerad och färglagd planritning med etappindelning. Ritningen har tillhandahållits av Mattias Nathansson. Bildredigeringen har gjorts av antikvarisk medverkande. Grön markering visar åtgärder under etapp 1. Blå markering visar åtgärder under etapp 2. Gul markering visar hittills utförda åtgärder under etapp 3. Röd markering visar blindfönstrens placering.

